

O'qituvchi: K. Polvonov

FAN: Jahon tarixi

SINF: 9-sinf

MAVZU: XIX asr oxiri — XX asr boshlarida boshlarida Hindiston

TEKNOLOGIK XARITA

MAVZU	9-sinf XIX asr oxiri — XX asr boshlarida boshlarida Hindiston
Maqsad, vazifalar	Maqsad: O'quvchilarga XIX asr oxiri — XX asr boshlarida boshlarida Hindiston to'g'risida bilimlar berish Vazifalar: - o'quvchilarda mavzuga nisbatan qiziqish uyg'otish, ularda mavzu asosida bilim va ko'nikmalarni shakllantirish va kengaytirish. - mavzuga oid tarqatilgan materiallarni o'quvchilar tomonidan yakka va guruh holatida o'zlashtirib olishlari hamda suhbat munozara orqali tarqatma materiallardagi matnlar qay darajada o'zlashtirilganligini nazorat qilish, ularni bilimini baholash.
O'quv jarayonining mazmuni	XIX asr oxiri — XX asr boshlarida boshlarida Hindiston to'g'risida bilimlar berish
O'quv jarayonini amalga oshirish texnologiyasi	Uslub: Og'zaki bayon qilish, “Aytchi menga” o'yini, “Tushunchalar mazmuni”, “BBB” texnologiyasi. Shakl: suhbat-munozara, amaliy mashg'ulot, kichik guruhlar va jamoada ishlash. Vosita: Tarqatma materiallar: matnlar, portretlar. Usul: Tayyor yozma materiallar va chizmalar asosida. Nazorat: Og'zaki nazorat, savol-javoblar, kuzatish, o'z-o'zini nazorat qilish. Baholash: Rag'batlantirish, 5 balli tizim asosida baholash.
Kutiladigan natijalar	O'qituvchi: mavzuni qisqa vaqt ichida o'quvchilar tomonidan o'zlashtirishiga erishadi, o'quvchilar faolligini oshiradi. O'quvchilarda darsga nisbatan qiziqish uyg'otadi. Bir mashg'ulot jarayonida o'quvchilarni baholaydi. O'z oldiga qo'ygan maqsadlariga erishadi. O'quvchilar tomonidan yozma axborotni mustaqil o'rganish, uni xotirada saqlash, boshqalarga yetkazish, savol beri shva savollarga javob berishga o'rgatadi. O'quvchi: Yangi bilimlarni egallaydi. Yakka holda va guruh bo'lib ishlashni o'rganadi. Nutqi rivojlanadi va eslab qolish qobiliyati kuchayadi, o'z-o'zini nazorat qilishni o'rganadi, qisqa vaqt ichida ko'p ma'lumotga ega bo'ladi va baholay oladi.
Kelgusidagi rejalar (tahlil, o'zgarishlar)	O'qituvchi: Yangi pedagogik texnologiyalarni o'zlashtirish va darsda tatbiq etish, takomillashtirish. O'z ustida ishlash, mavzuni hayotiy voqealar bilan bog'lash. Pedagogik mahoratni oshirish. O'quvchi: matn bilan mustaqil ishlashni o'rganadi. O'z fikrini ravon bayon qila oladi. Shu mavzu asosida qo'shimcha materiallar topadi, ularni

	o'rganadi. O'z fikri va guruh fikrini tahlil qilib bir yechimga kelish malakasini hosil qiladi.
--	---

DARSNING BLOK CHIZMASI

	Dars bosqichlari	Vaqt
	Tashkiliy qism	3 minut
	O'tilgan mavzuni takrorlash	12 minut
	Yangi mavzuni guruhlar bilan ishlash	15 minut
	Yangi mavzuni mustahkamlash	10 minut
	Baholash	3 minut
	Uyga vazifa	2 minut

Darsning borishi

I. Tashkiliy qism:

O'quvchilar bilan salomlashish, sinf tozaligiga e'tibor qaratish, o'quvchilarni darsga tayyorlash, davomatni aniqlash, uyga berilgan vazifalarni tekshirish, O'zbekistonda va dunyoda sodir bo'layotgan yangiliklar bilan (topshiriq berilgan o'quvchilar orqali) tanishtirish.

Darsning jihozlanishi va darsga hozirlik ko'rish

- 1.Darslik, mavzuga oid rasmlar
- 2.Dunyo va O'zbekiston xaritasi
- 3.Tarqatma materiallar: (topshiriqlar yozilgan kartochkalar)
4. Sinf xonasini guruhlariga ishlashga tayyorlash (sinf o'quvchilarining soniga qarab 4, 5 guruhga bo'lib, stollarni qo'yib chiqish)

Dars turi: Aralash

Dars jarayonida qo'llaniluvchi metodlar: **“Aytchi menga” o'yini**, **“Tushunchalar mazmuni”**, **“BBB”** texnologiyasi

Sinfni guruhlar bilan ishlashga tayyorlash

O'quvchilarni guruhlarda ishlashga tayyorlash uchun dars boshlanishidan avval ularga **“Aytchi menga” o'yini**, **“Tushunchalar mazmuni”**, **“BBB”** texnologiyasi haqida tushunchalar beriladi.

.

II. O'rganilgan mavzuni so'rab baholash

O'quvchilar quyidagi **“Aytchi menga” o'yini** orqali baholanadi:

- Barcha ishtirokchilarga tarqatuv varag'i beriladi va bu varaqda aks ettirilgan savollardan biri o'ng tomondagi qo'shni ishtirokchiga beriladi. U bir daqiqa davomida berilgan savolga javob beradi. Keyin javob bergan ishtirokchi varaqdagi savollardan birini tanlab, o'zining o'ng tomondagi qo'shnisiga beradi. Bu jarayon shu tariqa guruhning barcha ishtirokchilari savollarga javob berib bo'lmaganlarigacha davom etadi.
- Ishtirokchilar savol tanlab, guruhning istalgan o'quvchisiga (navbatma-navbat) savol beradilar. Javob to'liq bo'lishi lozim. Javob berishga 1 daqiqa ajratiladi.

- Ishtirokchilar o'zlari javob berishni xohlaydigan savolni tanlaydilar. So'ng bir daqiqa davomida tanlangan savolga navbatma-navbat javob beradilar.

O'quvchilarda tanlash imkoniyati mavjud bo'lishi uchun savollar soni kamida 12 ta bo'lishi kerak. O'rta hisobda 12-14 daqiqa sarflanadigan mashqni bajarib bo'lganingizdan keyin muhokama o'tkaziladi:

- Mashqni bajarish vaqtida nimalarni his qildingiz?
- Qanday yangilikni bilib oldingiz?
- Nimalarga o'rgandingiz?
- Sizni mashqni bajarish vaqtida nima hayratlantirdi (har bir bosqichda)?
- Va hokazo, o'qituvchining ixtiyoriga ko'ra.

Mashqning ikkinchi bosqichi o'quvchilarga o'z bilimlarini to'ldirish, o'rganilgan materialni aniqlashtirishga imkon yaratadi. Uning uchinchi bosqichi o'quvchilarga o'rganilayotgan material bo'yicha o'z bilimlarini namoyish etish va baholashga yordam beradi.

III. Yangi dars mazmuni (9-sinf XIX asr oxiri — XX asr boshlarida boshlarida Hindiston):

O'qituvchi yangi mavzuni tushuntiradi

Ma'ruza quyidagi tartibda tushuntiriladi:

- ❖ Hindiston Buyuk Britaniya mustamlakasi
- ❖ Ingliz mustamlaka zulmining ayanchli oqibatlari
- ❖ Hindiston xalqining milliy- ozodlik harakati

IV. Yangi mavzuni mustahkamlash uchun

1) “Tushunchalar mazmuni” metodidan foydalanish

T/r	Tushunchalar	Mazmuni
1	Kontributsiya	(lotincha) - urushda yetkazilgan zarar o'rnini qoplash uchun m a g 'lub davlat tomonidan to 'lanadigan to 'lov
2	Metropoliya	(yunoncha) — o'zga mamlakatlarni bosib olib, o'z mustamlakasiga aylantirgan bosqinchi davlat.
3		
4		

V. Dars yakunlanadi va baholanadi

O'quvchilar tomonidan bajarilgan topshiriqlarni o'qituvchi baholash uchun o'quvchilarning uyga berilgan vazifalarni to'g'ri bajarganligi, darsdagi faol ishtiroki e'tiborga olinib baholanadi.

VI. Uyga vazifa

Yangi mavzuni darslik bo'yicha o'qib, mavzu oxiridagi savollarga javob tayyorlash va “BBB” jadvalini to'ldirib kelish

(O'quvchilarga misol tariqasida tushuntirib berish kerak)

BILDIM	BILARDIM	BILMOQCHIMAN

29-§. XIX asr oxiri — XX asr boshlarida Hindiston

Hindiston bu davrda Buyuk Britaniya mustamlakasi edi. Metropoliya Hindistonni vitseqirol boshchiligidagi amaldorlar va politsiya yordamida boshqarar edi. Ingliz mustamlakachiligi sharoitida Hindistonda sarmoyadoriikka asoslangan mahalliy isilab cliiqarish tizimi yuzaga kela bosliladi. Yirik sanoat korxonalari qurishga kirislildi. 1886-yilda to‘qimacliilik sanoatida 95 ta fabrika bor edi. Konlar soni ko‘paydi. Temiryo‘l tartnoqlari 1900-yilda salkam 40.000 km ni taslikil qildi. Bu xomashyo tayyorlash va tasliishda muhim ahamiyatga ega bo‘ldi. Buyuk Britaniya Hindistonda sanoatni o‘ziga qulay qilib joylashtirishga harakat qildi. Asosiy sanoat korxonalari dengizbo‘yi port shaharlari yaqinida edi. Bundan Hindiston boyliklarini arzon va oson olib cliiqib ketish maqsadi ko‘zlandi. 1873-yildan 1883-yilgacha Hindiston bilan Buyuk Britaniya savdosi 60 foizga o‘sdi. Hindiston ingliz burjuaziyasining kapital kiritish zonasiga aylanib qoldi.

Dehqonchilikda agrotexnika madaniyati pastligicha qoldi. Mustamlakachilar tomonidan ochilgan sug‘orish inshootlari boryo‘g‘i 20 foiz yerni sug‘orishga yetar edi. 60—70 foiz yer, hosilning katta qismini to‘lash sharti bilan dehqonlarga ijaraga berilardi. Qarz hisobiga ishlab berishga majbur bo‘lgan odamlar soni tobora ko‘paya bordi. Qishloq xo‘jaligining eng serdaromad tarmoqlariga (choy, kanop, paxta) sarmoya solish katta foyda keltirar edi. Bu sohaga ingliz ishbilarmonlari ishchilar yollar va ular qul deb atalar edi. Hindiston XIX asr oxirida dunyo bozoriga katta miqdorda sanoat va qishloq xo‘jaligi mollari chiqara bosliladi. Lekin, olingan daromad ingliz mustamlakachilarini boyitdi. Qisliloq xo‘jahgida monokultura vujudga keldi. Bengaliya — kanop, Assam — choy, Bombay va Markaziy Hindiston — paxta, Panjob — bug‘doy yetishtirishga ixtisoslashdi. Yer egalari, bank egalari, sudxo‘rlar dehqonlami qarzga botirib, ulami ayancilili ahvolga solib qo‘ydilar. 1870— 1890-yillar davomida Hindistonda 20 martadan ko‘p ocharchilik yuz berdi. Natijada, 18 mln. odam qirilib ketdi. 1878-yilda ingliz ma‘muriyati Hindistondagi milliy tillarda chiqadigan matbuot haqida qonun qabul qildi. Qonun barcha gazetalami inglizlar nazoratiga o‘tkazdi. Tez orada o‘qotar qurollami saqlamaslik haqida akt qabul qilindi. Buyuk Britaniya mahalliy burjuaziyaga „qisman yon bosish siyosati“ni ham yurita bosliladi. Ulaming vakillari shaharlar ma‘muriyatiga saylana bosliladilar. Shunday bo‘lsa-da, Hindiston faqat Buyuk Britaniya orqaligina savdo qila olardi, xolos. XX asr boshlarida Hindistonda kapitalizm sekinlik bilan bo‘lsa-da, rivojlana bosliladi. 1910-yilga kelib kanop-tola fabrikalari soni ikki barobar ko‘paydi. Paxta xomashyosi tayyorlash, surp mato to‘qish korxonalarining 215 tasi liind kapitalistlariga qarasilili edi. Sanoat ishcliilari soni salkam 1 mln. kishiga yetdi. Buyuk Britaniya barcha ko‘mir havzalari, kanop sanoati, choyzorlami, transport, savdo va sug‘urta jamiyatlarini o‘z qo‘liga to‘plab oldi va butun Hindiston ishlab chiqarish tizimi ustidan nazorat o‘rnatdi. Bu yerda metropohya kapitali juda tez o‘sib bordi. Biroq, xalq ommasining turmuslii esa tobora yomonlasliib borgan. 1896-1906-yillarda 10 mln. dan ortiq odam ochlikdan oldi. 1904-yilda esa 1 mln. odam vabodan qirildi. 1905-yili Kerzon universitetlarga kirish pulini ikki barobarga osliirdi. Ulardagi huquq fakultetlari „yopib“ qo‘yildi. Demokratik ruhdagi, xalq manfaatini ko‘zlovclii talabalaming universitetlarga kirislii butunlay taqiqlandi. Hindiston xalqi mustamlakachilik zulmiga 1 qarslii ozodlik kuraslii olib bordi. 1885-yilda Bombay shahrida muayyan dasturiga ega siyosiy partiya — „Hindiston milliy kongressi“ (HMK) tuzildi. Ayni paytda, „Musulmonlar ligasi“ ham tashkil topdi. Endi inglizlar hind-musulmon

raqobatini yanada kuchaytirib yubordilar. Kongress o'z safiga yirik savdo-sanoat kapitali vakillarini, liberal pomeshiklar hamda milliy ziyolilarni birlashtirdi. Dastlabki vaqtlarda Hindiston milliy kongressiga ingliz mustamlaka ma'muriyati qarshilik qilmadi. Bunday munosabatni Hindiston vitse-qiroli lord Dufferin „milliy kongress inqilobdan arzonroq“ deb izohlagan edi. Inglizlar o'ylagandek, milliy kongressning talablari dastlabki paytlarda juda ham mo'tadil bo'ldi. Bu talablar Britaniya hukmronligini saqlab qolgan holda, ba'zi islohotlar o'tkazishnigina ko'zda tutardi. Ya'ni chetdan keltiriladigan ip-gazlamalarga boj belgilash, mahalliy vakillik muassasalarining huquqini kengaytirish, liindlarni boshqarish isllariga jalb etish, texnik ta'limni uyushtirish va boshqalar edi. Biroq, vaqt o'tisli bilan bu partiya katta mavqega ega bo'la bordi. 1890-yilda „so'l“ — radikal oqim shakllandi. Unga Bal Gangadhar Tilak (1856—1920) rahbarlik qildi. U hind xalqining milliy ongini uyg'otish, milliy g'ururini ko'tarish yo'lidan bordi. Dina, uning ommani uyushtiruvchi kuchiga katta baho berdi. Tez orada u Puna shahrida mustaqil o'rta maktab taslikil qildi. Maktab o'quvchilari ongiga vatanparvarlikg'oyalarini singdira bosiladi. 1880-yilda Tilak „Kesari“ (Slier) gazetasini tashkil etdi. Gazeta yoshlar o'rtasida vatanparvarlik g'oyalarini targ'ib qila bosiladi. Hindiston sharoitida qurolli qo'zg'olon yo'li bilan ozodlikka cliiqishning iloji yo'qligini anglagan Tilak kurashning „kuch isllatmaslik“ y'olini tanladi. Bu usulda asosiy e'tibor ingliz tovarlarini boykot qilishga qaratildi. „Xudo Hindistonni xorijiy mamlakatlarga hech qachon hadya qilgan emas“, der edi Tilak. Tilak tarafdorlari ommani mustamlakachilarga qarshi nafrat ruliida tarbiyalashardi. Bundan xavfsiragan inglizlar 1897-yili Tilakni bir yarim yilga qamadilar. Lekin tez orada ozod qilishga majbur bo'ldilar.

Bengaliyaning bo'linishi. Milliy-ozodlik harakatini „bo'g'ishga“ intilib, ingliz mustamlakachilari 1905-yilda Bengaliyani ikki qismga bo'lib tashlashdi. Chunki, Bengaliya mustamlakachilikka qarshi kurashning eng kuchli harakat markazlaridan biriga aylangan edi. Bu tadbir aks ta'sirga ega bo'ldi. Hindistonda milliy-ozodlik harakati yangidan kuchayib ketdi. Kalkuttada namoyish bo'lib, unda 100 ming kislil qatnashdi. Norozilik chiqishlari birin ketin mamlakatning katta qismini egalladi. 1906-yil dekabrda „so'l“ radikal oqim talabi bilan Hindiston milliy kongressi qo'shimcha qaror qabul qildi. „Svaraj“ („o'z hokimiyatimiz“), „Svadeshi“ („o'z ishlab chiqarishimiz“), „Ingliz mollariga boykot“ xalq orasida katta e'tibor qozondi. Tilak nafaqat ingliz mollaridan, balki ingliz boshqaruvidan ham voz kechishga chaqirdi. Boshqaruvni liindlashtirishga, mahalliy millatni fabrika va zavod qurishga chaqirdi. „Paysa fond“ nomli mablag' jamg'armasi tuzdi. Hind sanoati mollarning ko'rgazmalarini taslikil etdi. „Svaraj“, „Svadeslii“ dasturi ommaga katta ta'sir ko'rsatdi. 1908-yili Bombay viloyatining Surat shahrida Hindiston milliy kongressining qurultoyi chaqirildi. Biroq, unda „Svaraj“, „Svadeslii“ dasturidagi asosiy mazmun — „o'z hokimiyatimiz“ g'oyasi qabul qilinmadi. Mo'tadil oqim ingliz imperiyasi tarkibida qohsh, ayni paytda, o'z-o'zini boshqarish huquqi berilishi tarafdorlarining fikri ma'qullandi. Radikal oqim (Tilak boshliq) HMK tarkibidan cliiqarildi. Ingliz ma'murlari tez orada „Qonunga xilof“ majlislar va matbuot haqida taqiqlovchi qonunlar chiqardilar va shafqatsiz qatag'onga zo'r berdilar. Ish tashlash harakatining rahbarlarini sud qilinmasdan otishga hukm qilina boshlandi. Shu yo'l bilan Hindistondagi ozodlik harakatini vaqtincha bostirishga muvaffaq bo'lindi.

Metropoliya (yunoncha) — o'zga mamlakatlarni bosib olib, o'z mustamlakasiga aylantirgan bosqinchi davlat.

Savol va topshiriqlar

1. Hindistonning qay tarzda Buyuk Britaniya mustamlakasiga aylanganligini eslang.
2. Ingliz mustamlaka zulmining ayanchli oqibatlariga misollar keltiring.
3. Hindiston xalqining milliy- ozodlik harakatida Hindiston milliy kongressining tutgan o'rni haqida nimalarni bilib oldingiz?